

Kulturinventering

Jonstorps kyrkogård, Skåne län

Övergripande historik och karaktäristik samt inventering av gravanläggningar äldre än 1940

2005-06-20

Landskapsgruppen Öresund AB
Kyrkogatan 19
222 22 Lund
tel. 046-39 78 80

Monica Sandberg (ansv)
Joen Widmark

INNEHÅLL

	Sid
1. Övergripande historik och karaktäristik	3
1.1 Historik	3
1.2 Omgårdning och grindpartier	3
1.3 Planlösning och gravindelning	4
1.4 Gravkultur	5
1.5 Häckar, träd och buskar	8
1.6 Minneslunden	9
2. Kulturhistoriska värden att särskilt värna om vid förvaltning och användning av kyrkogården	9
3. Rekommendationer för gravkulturen	11
4. Metoder tillämpade vid inventering och bedömning av gravvårdarnas kulturhistoriska värde	11
5. Hantering av gravvårdarna och gravanläggningarna	12
6. Metoder vid restaurering/lagning samt regelbundet underhåll	12
7. Källor och källsökning	14

Bilagor

1. Kyrkogårdskarta: Jonstorps kyrkogård

2. Inventeringsprotokoll: Gravanläggningarnas kulturhistoriska värde

1. Övergripande historik och karaktäristik

1.1 Historik

Jonstorps kyrka och kyrkogård är belägna i den västra kanten av det långsträckt kustsamhället Jonstorp. Kyrkogården har liksom kyrkan medeltida anor och utgörs idag av två ungefär lika stora delar, som skiljs åt av en tidigare landsväg. Sekelskiftesutvidgningen kom till strax före 1800/1900 och kyrkogårdens senaste tillskott, minneslunden i sydost, kom till i aug. 1990.

1.2 Omgärdning och grindpartier

Den äldre delen, belägen kring kyrkan, är kvadratisk till sin form och omgärdas på tre sidor (i öst, norr och söder) av en vacker och gedigen bogårdsmur med vitkalkat bruk samt täckning av tegelpannor. Muren är typisk för södra Götaland. När den byggdes är oklart. Infattad i muren i norr ligger bårhuset. Kring de medeltida kyrkogårdarna fanns som regel någon form av bogårdsmur, vilken även hade en försvarsfunktion. Vid sekelskiftet 1800, då gravsättningar inne i kyrkorna förbjöds, ställdes det krav på att ge kyrkogårdarna en utformning som var välordnad och praktisk, såväl som värdig och vacker. Flertalet murar rustades och byggdes om vid den här tiden och de gjordes ofta härmed både lägre och smäckrare. Innanför muren står sex stora äldre träd, fem kastanjer och en ek, kvar som rester av en trädkrans.

I väster mot landsvägen och sekelskiftesutvidgningen avgränsas den äldre delen av en låg murad gråstensmur. Alldeles innanför muren står en meterhög, formklippt oxelhäck och innanför denna en rad med lindar. Den äldre delens tre ingångar är belägna i väster. De utgörs av tre likadana grindpartier som vardera består av svarta smidesgrindar i nationalromantisk stil flankerade av kraftiga vitputsade stolpar. Även ingången till sekelskiftesutvidgningen har denna utformning.

Sekelskiftesutvidgningen avgränsas på samma sätt som den äldre delen i väster, med en låg gråstensmur, formklippt häck och en krans av lindar., men med den skillnaden att här utgörs häcken av avenbok och hagtorn. Muren och grindpartierna bör ha byggts i samband med utvidgningens tillkomst i början av 1900-talet. På muren har det tidigare stått ett staket av 0,8 m höga gjutjärnsstolpar med kättingar emellan. En stolpe finns kvar i det nordöstra

hörnet på sekelskiftesdelen och på hela mursträckan syns avsågade fundament. När staketet togs ner är oklart men det är troligt att det sattes upp i samband med utvidgningen kring sekelskiftet.

Muren svarar idag tillsammans med de formklippta häckarna för den omgärdande funktionen. Troligen har häckarna planterats när staketet togs ner. Användande av formklippta häckar på kyrkogårdar som yttre avgränsning eller mellan gravrader eller kring gravkvarter förekommer från ca 1910-talet. Hagtornshäcken kan vara den första häcken som planterades, sorten var vanlig årtiondena före 1950. Dess ganska kraftiga stammar tyder på en gammal häck. Oxeln ser av storleken och friskheten att döma yngre ut liksom avenboken som börjat användas i större utsträckning under 1900-talets andra hälft.

Den äldsta delens västra område fanns redan sedan tidigare när sekelskiftesutvidgningen kom till. Det lika utförandet kan eventuellt ha sin bakgrund i att man ville binda ihop den gamla kyrkogården med utvidgningen. Även gravplatsindelningen med gravplatser förlagda direkt invid den omgärdande häcken utan någon gång emellan, är lika som på sekelskiftesutvidgningen.

1.3 Planlösning och kvartersindelning

Gravplatserna är av varierande storlek och huvudsakligen orienterade i öst-västlig riktning, utom i norr och söder på sekelskiftesdelen, där gravplatserna istället ligger i nord-sydlig riktning; vidare är gravarna lagda i rader utan några mellanrum. Även gravvårdarna är generellt riktade åt öst eller väst med undantag för sekelskiftesdelens norra och södra gravrader.

De båda kyrkogårdsdelarnas planlösning är likartade och typisk i kyrkogårdssammanhang. Båda är formalistiska till sin karaktär och byggs upp av mestadels raka, 1,5-3 m breda, gångar som avgränsar sammanhängande kvartersytor belagda med gravplatser. Samtliga gångar ligger i singel som randkrattas. En planmässig skillnad föreligger dock mellan kyrkogårdsdelarna. Kvarteren på sekelskiftesdelen är mer eller mindre kvadratiska till sin form och här ligger det även en krans med familjegravar längs ytterkanterna, medan kvarteren på den äldre delen är mer avlånga till sin form, samt saknar en krans med familjegravar. På den äldre delen löper det dessutom en grusgång i

ytterkanten invid muren, samt en bågförmad gång bakom kyrkan, som mjukar upp planlösningen något.

Randkrattade singelgångar hör till den svenska kyrkogårdstraditionen, åtminstone sedan sent 1800-tal. Möjligtvis har gångsystemet på den äldre delen i sin nuvarande form anlagts i samband med sekelskiftesdelens tillkomst då de är likartade bl a till sträckning och sina buxbomsinfattningar.

Kyrkogården hyser två centrala platsbildningar. Den ena där gångarna korsas framför kyrkporten och den andra alldeles innanför grindpartiet på sekelskiftesdelen. Platsen framför kyrkporten är mindre formstark och ter sig som en spontan vidgning av gångarna. Den har tidigare markerats av två parställda träd. Den andra platsen utgörs av en halvbågeförmad entréplats varifrån gångar löper ut åt tre håll. Tillsammans med grindpartiet och den allékantade mittgången bildar platsen ett klassicistiskt inspirerat parkmotiv och en central axel kring vilken kyrkogården ordnar sig. Bågen kantas av en rad med praktfulla blomsterurnor i stengods. Planformen förekommer under 1800-talet och 1900-talets första hälft. De formklippta ekarna kan dock sägas vara mer typiska för tidigt 1900-tal (ca 1920-40-talet).

1.4 Gravkultur

Kyrkogården kännetecknas genomgående av en mosaik bestående av varierande gräsytor respektive gravplatser omgärdade av häckar- eller stenramar. Än så länge dominerar gravarna ytmässigt, men det pågår löpande en igenläggning av återlämnade gravar till gräs. Klippt gräs blev vanligt på kyrkogårdar från ca 50-talet och framåt.

Framträdande är också inslaget av städsegröna växter på gravplatserna. Variationen är rik både storleks-, sort- och formmässigt. Högre pelartujor och idegranar, lägre ”ägg-” eller ”bollformigt” klippta tujor och idegranar, samt ett inte försumbart antal rhododenronbuskar.

Även i övrigt följer gravplatsernas utsmyckning traditionen i södra Götaland. Innanför de låga formklippta buxbom-häckarna är variationen stor. Förutom rikedom av städsegröna växter förekommer lägre vedartade växter såsom benved,

samt perenner såsom nävor och kärleksört. På marken ligger singel, varierande till färg och grovlek och som ibland är randkrattad.

De öppna fälten med gravar har en 1800-talsmässig prägel. Här finns inga rumsavgränsande häckar utan miljön skapas av den stora variationen av främst högresta gravvårdar blandat med gravarnas rika växtlighet enligt ovan. Det är en grönskande miljö skapad i en tradition som hade sin kulmen kring sekelskiftet och som benämns "Kyrkogårdsträdgården".

Gravvårdarna på den äldre delen är varierande både form-, stil- och åldersmässigt. Mest framträdande och miljöskapande är de höga och smala vårdarna från tiden ca 1850 till 1900-talets första decennier. I viss omfattning förekommer även lägre och bredare vårdar från ca 1920 – 50, samt enstaka modernare vårdar från 1960-talet och framåt. Generellt kan sägas att gravanläggningarna från 1800- och det tidiga 1900-talet är mer påkostade och personliga, tillika hantverksskickligt utförda.

En påfallande stor andel av titlarna har anknytning till ortens traditioner inom maritima näringar såsom "Sjökaptenen", "Styrman", "Sjömannen", "Fiskaren", "Skeppshandlare", "Skeppsredare", "F.d. Kustvakten", eller jordbruket såsom "Hemmansegaren", "Husägaren", "Landtbrukaren", "Åbon". Även hantverkare finns representerade, där "Målaremästaren", "Skräddaremästare", "Smedsmästaren", "Snickarmästaren", "Sömmerskan", "Toffelmakaren", "Trädgårdsmästare", "Vagnmakaren" är några exempel. Bland tjänstemanna- resp. ämbetsstitlar märks "Folkskolläraren", "Lärling", "Sjuksköterskan" och "Sparbankskamreren" resp. "Kronofogden", "Landstingsmannen", och bland näringsidkare "Bankdirektören", "Handlanden", "Kvarnägaren" och "Köpman". Några militära titlar förekommer även i form av "F.d. Korpralen" och "Fanjunkaren". Bland övriga titlar förekommer "F.d. Kyrkovärden", "F.d. Nämndemannen", "Enkan", "Fru", "Hushållerskan", samt den originella titeln "Bälgtramparen". Vissa tillhör yrken, som inte längre förekommer.

Sekelskiftesdelen bär alltså spår efter sin ursprungliga gravkultur från tidigt 1900-tal. Dessa "markörer" är dock ganska utspridda i gravområdena, även om en viss koncentration av dessa kan iakttas strax norr om den halvcirkelformade platsen

innanför entrén (kv. 12). I övrigt dominerar lägre och ofta bredare gravvårdar typiska för årtiondena från 1930 och framåt.

Titlarna domineras här av sådana med anknytning till jordbruket ("Landtbrukaren", "Hemmansegaren") tillsammans med ett antal titlar med anknytning till sjöfarten ("Sjökapten", "Sjömannen", "Styrmannen" och "Maskinisten"). Även olika hantverk är representerade ("Bildhuggaren", "Frisörmästaren", "Skräddaremästare", "Smedsmästaren" och "Stenhuggaren"). Bland tjänstemanna- resp. ämbets titlar märks "Civilingenjör", "Leg. Läkaren", "Jägmästare", "Stadssjuksköterskan", "Tandläkare" resp. "Kronofjärdingsman" och "Riksdagsmannen". Bland de övriga titlarna, "Chaufför", "F.d. Köpman", "Köpman", "Kyrkovaktmästare" och "RVO, Skådespelare", utgör den sistnämnda (på Edvard Perssons grav) den mest namnkunniga titeln på kyrkogården.

Några enskilda vårdar är värda att notera med hänsyn till deras originalitet eller personhistoria. Till höger om kyrkporten (kv. 5, gravpl. 12A) står en högrest vård av röd granit med en kraftig omgärdning av sten, anläggningen är både imponant och originell till sin utformning. Vid eken invid den östra bogårdsmuren står en stor, ca 1,2 m hög prydnadsurna av gult stengods på en sockel av grå gnejs. Urnan är tillverkad på Höganäs, rikt ornamenterad och

ovanlig i sitt slag. På sockelns baksida finns en text med lydelsen: "AUGUST PHILIP WALLIN / * 17/8 1869 + 26/11 1891 / KARIN ELISE WALLIN", vilket anger att urnan utgör en hitflyttad gravvård. Den är ett mycket gott exempel på skickligt utformad gravkonst som förekom kring sekelskiftet, dessutom med lokal förankring. På kv. 11 (gravpl. 9D) står den sk. "Meteoritstenen" av ett för gravvårdar ovanligt och tungt material. Enligt Prof. Birger Schmitz (Geol. inst., Lunds univ.) torde dock vården bestå av ett kopparhaltigt malmblock, vars gröna färg beror på dess höga halt av kopparoxid. Sist men inte minst måste den berömde skådespelaren Edvard Perssons gravvård, som står på kv. 14 (gravpl. A), nämnas.

1.5 Häckar, träd och buskar

Karaktäristiskt för bägge kyrkogårdsdelarna är att gångarna kantas av låga formklippta infattningshäckar av buxbom. Troligen har buxbomen på den äldre delen, liksom på sekelskiftesdelen, kommit till under tidigt 1900-tal. På sekelskiftesdelen kan användningen av infattande buxbomhäckar antas höra till den ursprungliga utformningen. Eventuellt tillskapades den äldre delens nuvarande kvartersindelning och gångsystem inklusive buxbomhäckarna i samband med sekelskiftesdelens tillkomst. Sammanhängande system av buxbomhäckar på kyrkogårdar härrör oftast från 1900-talets första decennier. Buxbom är en mycket vanlig och typisk kyrkogårdsväxt i Skåne.

Utmed bogårdsmuren har det tidigare stått en sammanhängande trädkrans. Av den återstår det numera fem hästkastanjer och en ek. Särskilt eken är stålig. En ny trädkrans har påbörjats i form av ett antal yngre lönnar som planterats på några meters avstånd från muren inne på gravkvarteren. Kastanjernas tidsmässiga tillkomst är oklar men av storleken att döma bör det ha varit under andra halvan av 1800-talet. Eken är ca 300 år gammal enligt en utförd undersökning. Trädkransar på äldre kyrkogårdar har oftast tillkommit under 1800-talets andra hälft, ibland under decennierna dessförinnan. Hästkastanj är inte ovanligt i Skåne. Däremot är ek mindre vanligt.

I väster på den äldre kyrkogårdsdelen står det en homogen trädkrans med 12 st fullvuxna lindar (c-c avstånd 7-10 m). Även kring sekelskiftesdelen står det en krans med fullvuxna lindar, 25 till antalet. Bägge kransarna är enhetliga och

välbevarade. De torde ha planterats i samband med sekelskiftesdelens tillkomst. Lindkransarna är praktfulla och markanta inslag i kyrkogårdsmiljön. Enhetliga trädkransar av lindar är mycket vanligt som kyrkogårdsinramning, särskilt på kyrkogårdar från 1900-talets första halva.

Inunder lindarna växer det formklippta häckar, se vidare om dem under rubrik "Omgärdning".

Ett mycket framträdande trädmotiv på sekelskiftesdelen är mittgångens allé av hamlade koniska ca 3 m höga ekar. Arkitektoniskt samverkar de med entréplatsen och grindpartiet. Att just beskära ek till smala koner på det sätt som sker här är mycket ovanligt. Oftast väljs så kallad vresalm. Tyvärr klarar ek denna typ av beskärning mindre bra vilket även visar sig på de här trädens kondition.

Träd, placerade i trädkrans, trädrader och alléer på kyrkogårdarna hör till den planlagda och oftast klassicistiskt präglade 1800-talskyrkogården vars tradition fortsatt in i vår tid. Träden är en väsentlig del av den arkitektoniska helheten tillsammans med omgärdning, gångar och gravmonument.

Två solitärbuskar står på sekelskiftesdelen: en syren nära det nordvästra hörnet, och en rhododendron längs den östvästliga gången, som leder till Edvard Perssons grav. Oklart när buskarna är planterade. Av syrenens åldrighet att döma sattes den troligen under 1900-talets första hälft. Större blommande buskar planterades i viss utsträckning på kyrkogårdar vid den här tiden. De ingår inte i den bärande strukturen och står slumpvis placerade utan samverkan med varandra eller omgivningen.

1.6 Minneslunden

Minneslunden består av en kvartscirkelformad gräsbevuxen jordningsyta. I fonden in mot murhörnet växer en buskplantering dominerad av rhododendron. I planterings framkant står en natursten med en sentens. Lunden har en enkel och ändamålsenlig utformning, formen är given av platsen och det friväxande buskaget och natursten ger en mjuk och naturinspirerad karaktär som blivit ett vanligt motiv på kyrkogårdar under andra hälften av 1900-talet.

2. Kulturhistoriska värden att särskilt värna om vid förvaltning och användning av kyrkogården

- De båda kyrkogårdsdelarnas olika omgärdningar i form av bogårdsmur respektive lägre mur med tillhörande formklippta häckar innanför samt trädkransarna innanför.
- Det genomgående systemet av buxbomkantade gångar samt gångarnas enhetliga beläggning av randkrattad singel.
- Gravområdenas varierande parkliknande utseende bestående av omväxlande gräsbesådda ytor och gravplatser omgärdade av låga formklippta buxbom-häckar eller stenramar. På gravarna är som traditionen bjuder i Skåne, inslaget av formklippta städsegröna växter stor. Var vaksam så att inte gräsmattan breder ut sig på buxbomhäckars, stenramars och städsegröna växters bekostnad. Behåll dessa vid nyupplåtelse och låt den nye innehavaren ta hand om dem.
- Centralaxeln på sekelskiftesdelen bestående av grindparti, entréplats och hamlad trädallé.
- Den speciella och praktfulla gravvården i form av en stengodsurna från Höganäs keramik som står invid eken i öster.

3. Rekommendationer för gravkulturen

De enskilda gravvårdarnas kulturhistoriska värde redovisas i bilaga 2. De hanteras enligt rekommendationerna i kapitel 5.

På en mer övergripande nivå ges följande rekommendationer:

- Bevara och förstärk sekelskifteskaraktären i kvarteren väster om kyrkporten (se även bilaga 1). Här finns redan idag en koncentration av sekelskiftesvårdar. Dessa bevaras på sina platser och omarbetas och återupplåts i enlighet med vad som anges i bilaga 2. Gravvårdar som inte harmonierar med sekelskifteskaraktären tas succesivt bort när de återlämnas. På gravar som återupplåts sätts gravvårdar med sekelskifteskaraktär (höga och smala till sin grundform) upp och får återanvändas av de nya innehavarna. Syftet är att visa en helhetsmiljö där flera vårdar och gravanläggningar samverkar och ger en så tidstrogen bild som möjligt av kyrkogårdsmiljön från sekelskiftet. Formklippta städsegröna växter, perenner och rosor kan med fördel förstärka karaktären ytterligare.
- Värna om det signifikanta inslaget av titlar med anknytning till ortens långa tradition inom de maritima näringarna. Klassificeringen i bilaga 2 är utförd på så sätt att ett representativt urval titlar bevaras.

4. Metoder tillämpade vid inventering och bedömning av gravvårdarnas kulturhistoriska värde

Inventeringen har skett genom besiktning på plats av samtliga gravvårdar äldre än 1940. Nedan framgår vad som inventerats och bedömts. Uppgifterna redovisas på inventeringsprotokoll, som bifogas.

Bedömningen av kulturvärdet baserar sig på en sammantagen bedömning utifrån en rad kriterier. Kriterierna är följande:

- Ålder
- Miljöbildande
- Inskriptioner/dekor/titel
- Omgårdning
- Sandgrav/marktäckare
- Personhistoria
- Utsmyckning
- Tidstypisk
- Växter
- Unik/säregen

En mer specifik motivering kan noteras vid respektive kriterium. Om någon ytterligare aspekt bör lyftas fram anges den i utrymmet för fri text.

Den sammantagna bedömningen resulterar i att gravvården betygsätts enligt följande skala:

Mycket värdefull
Värdefull

Ej värdefull

Vidare har varje gravvård/gravanläggning fotodokumenterats och beskrivits. För de kulturhistoriskt ”Mycket värdefulla” gravvårdarna/gravanläggningarna har även eventuella skador redovisats med tillhörande åtgärdsförslag.

5. Hantering av gravvårdarna och gravanläggningarna

Hur respektive gravvård/gravanläggning hanteras ur vård- och bevarandesynpunkt styrs av hur dess kulturhistoriska värde bedömts. Här följer rekommendationer för denna hantering:

Mycket värdefull

Gravvården / -anläggningen inventarieförtecknas samt bevaras på sin ursprungliga plats. Utförandet bör bibehållas intakt i sin nuvarande utformning. Vid behov utförs underhålls- och restaureringsåtgärder.

Värdefull

Gravvården bevaras. Den kan behållas på sin ursprungliga plats eller flyttas till ett område med stilmässigt lika gravvårdar. Gravvården kan omarbetas och återanvändas. Det är då mycket viktigt att ta hänsyn till gravvårdens ursprungliga utseende, d v s formspråk, textbehandling, huggningsmetoder osv., så att kulturvärdet inte förvanskas. Exempelvis får ej djupblästrad text användas och ej heller befintliga dekorer avlägsnas. Eventuell övrig anläggning, t ex omgärdning och markbeläggning, bibehålls och restaureras vid behov.

Ej värdefull

Kan kasseras eller återanvändas på ett område där den tids- och stilmässigt hör hemma.

6. Metoder vid restaurering/lagning samt regelbundet underhåll

Rengöring av gravstenar

Nedanstående uppgifter är hämtade från Riksantikvarieämbetets folder ”Vård av gravstenar”. Den tar även upp mer speciella fall såsom järn- och kopparmissfärgningar och marschallstänk.

Rengöring från mossor, lavar och alger:

Detta bör ske tidig vår eller sen höst. Särskilt lavarna är aktiva och växer under dessa årstider, vilket gör dem mjukare och lättare att ta bort.

Rengöring av granit och andra hårda stenar:

Högtryckstvätt kan användas, men kontrollera om det finns sprickor eller lösa delar innan. Använd i så fall endast varmt vatten och mjuka borstar. Några droppar diskmedel eller såpa kan användas för att öka vätningen. Rengöringen tar lång tid och all påväxt kan vara svår att få bort. Lavarna kan med fördel mjukas upp genom att stenen sveps in i våta tygsäckar och plast någon vecka i

förväg. Några droppar ammoniak i vattnet hjälper också till att mjuka upp lavarna, men rengör med riklig vattensköljning efteråt.

I svårare fall med vittrade stenar eller kraftig lavtillväxt, kan stenens framsida läggas ner mot marken, alternativt gräva ner stenen under ett år. Därefter kan jord och lavrester sköljas. Frånvaron av ljus gör att lavarna dör och jordens mikroorganismer bryter ner dem. Denna metod bör tillämpas i samråd med konservator.

Rengöring av kalksten, sandsten, marmor och andra mjuka stenar:

Lavar på ljusa stenar tas bort med släckt kalk, vars höga pH dödar laven. Mörkare kalkstenar kan få ljusa missfärgningar, så kallade kalkslöjor. Täck stenen med några lager cellsdoff, eller hushållspapper, som därefter väts för att ligga tätt mot stenytan. Därefter påför man ett 2-3 cm tjockt skikt av våtsläckt, icke hydraulisk kalk (kalkdeg). Täck med plast för att hindra uttorkning och härdning. Efter ca en vecka avlägsnas kalken och stenen spolats noggrant. OBS låt inte kalken torka, då härdar den och kan ge missprydande fläckar. Uppblötning av stenens ytskikt några dagar och därefter högtryckstvätt och skrubbing med rotborste, är en annan metod för mjukare stenar, men kontrollera att det inte finns sprickor eller lösa flagor i stenen.

OBS: syratvätt eller sandblästring skall ej användas på någon sten då dessa metoder förstör stenens yta.

Lagning av sten

Allvarligt skadade stenar som visar tecken på pulverisering, sprickbildning, eller bompartier bör åtgärdas av konservator.

Mer ordinära åtgärder, såsom att limma ihop ituslagna stenar, bortfallna flisor, byta ut rostiga kramlor och dubb mot nya av rostfritt stål, kan utföras av personer med erfarenhet av stenhantling.

Rostskyddsbehandling

Staket och gravvårdar av gjutjärn eller smide som rostas borstas först med stålborste eller blåstras lätt över med finkornig sand. Därefter målas staketet först med blymönja (särskilt tillstånd från Länsstyrelsen fordras) och därefter två strykningar av en kulört linoljefärg. Smidesföremål kan även rostskyddas genom de att linoljebränns.

Lagning smides- och gjutjärn

Smidda föremål lagas beroende på skadans art genom lödning eller svetsning. Saknade eller alltför skadade delar ersätts med nyttillverkade i ursprungligt utförande. Åtgärderna bör utföras av fackman med erfarenheter av kulturvård.

Skadade eller saknade gjutjärnsföremål ersätts med nya, om möjligt av samma modell. Vid tveksamheter skall en konservator konsulteras.

Målning

Till målning av text på gravstenar används oljebaserad färg. Till förgylld text används först guldgrund ("klister"), helst av märket "LEFRANC" och därefter bladguld, helst inte under 22 karat.

7. Källor och källsökning

Bucht (red.) (1992), *Kyrkogårdens gröna kulturarv*.
Dag Hyllstam (kyrkogårdsvaktmästare), Jonstorp kyrkogård.
Jonstorp församlings arkiv.
Jonstorp församlings *Gravförteckning*.
Prof. Birger Schmitz (Geologiska inst., Lunds univ.)
Riksantikvarieämbetets folder *Vård av gravstenar*.

Historiken baserar sig på uppgifter framkomna vid genomgång av församlingens kyrkoarkiv, O-serien. Ytterligare uppgifter kan finnas t ex i äldre kyrkorådsprotokoll, och hos Landsarkivet, sökningar i dessa källor och arkiv har inte ingått i framtagandet av denna kulturinventering, men det kan med fördel utföras framgent. Kulturinventeringen skall ses som ett levande dokument som kan kompletteras och ju mer som blir känt om den historiska utvecklingen desto bättre förutsättningar ges det kulturvårdande arbetet.

Inventeringsprotokoll: Gravanläggningarnas kulturhistoriska värde

Bifogas i pdf-format på bilagda CD-skiva.